

Radomski okres życia dr. Jana Molla

'Radom' period of Dr. Jan Moll's life

Robert Wiraszka^{1,2,A-F}

¹ Poradnia Onkologiczna, NZOZ ENDOMED, Prywatne Centrum Diagnostyki i Terapii Schorzeń Przewodu Pokarmowego, Radom, Polska

² Poradnia Onkologiczna, NZOZ ENDOMED, Prywatne Centrum Diagnostyki i Leczenia Chorób Przewodu Pokarmowego, Radom, Polska

A – Koncepcja i projekt badania, B – Gromadzenie i/lub zestawianie danych, C – Analiza i interpretacja danych, D – Napisanie artykułu, E – Krytyczne zrecenzowanie artykułu, F – Zatwierdzenie ostatecznej wersji artykułu

Wiraszka R. Radomski okres życia dr. Jana Molla. Med Og Nauk Zdr. 2024; 30(4): 334–338. doi: 10.26444/monz/196716

■ Streszczenie

Publikacje z zakresu biografistyki zawsze cieszą się zasłużonym zainteresowaniem czytelników. Często są efektem żmudnej pracy, polegającej na docieraniu do nieznanych dotychczas źródeł oraz weryfikacji danych i tez opublikowanych już przez innych autorów. Dodatkowo są to źródła informacji różnej proveniencji. Specyficzny okres drugiej wojny światowej, kiedy to podejmowane decyzje nie zawsze były tak proste i oczywiste, jak to może wynikać z zachowanych dokumentów, wymaga szczególnej ostrożności ze strony badaczy. Życie doktora Jana Molla w tym okresie zostało przedstawione w powiązaniu z losami pozostałych członków jego rodziny. Prof. dr Jan Moll to postać wybitna w dziejach nie tylko polskiej, ale także światowej chirurgii, a zwłaszcza kardiochirurgii. Jego życie i działalność doczekały się wielu opracowań i wzmianek. W dotychczasowych biografiach trudno jednak znaleźć informacje na temat wojennych losów naszego bohatera, który lata wojny spędził w okolicach Radomia, najpierw w Kazanowie, a potem w samym Radomiu. Również sam profesor w udzielanych wywiadach niechętnie i zdawkowo mówił o tym okresie swojego życia. Z Radomia wyjechał w marcu 1945 roku do Poznania. Praca niniejsza, opierająca się głównie na zachowanym materiale archiwalnym, jest przyczynkiem do opisanego wojennych losów doktora, przy czym wydaje się, że na niektóre z pytań nie uzyskamy już odpowiedzi.

■ Słowa kluczowe

historia medycyny, apteka niemiecka w Radomiu, szpital św. Kazimierza w Radomiu, Jan Moll, Adolf Tochtermann

■ Abstract

Works in the field of biographical writing are always of well-deserved interest to readers. They are the result of often painstaking research, involving accessing hitherto unknown sources and verifying data and theses already published by other authors. In addition, this work requires accessing information from sources of various provenance. The specific period of the World War 2, when the decisions made were not always as straightforward and obvious, as the surviving documents may suggest, requires special care on the part of researchers.

The story of Prof. Dr. Jan Moll's life during this period is presented in conjunction with the fate of other family members. He is an outstanding figure in the history not only of Polish, but also of world surgery, and especially cardiac surgery. His life and activities have lived to see many studies, mentions and reviews. However, in the biographies to date it is difficult to find information on our hero's war years, which he spent in the Radom area, first in Kazanow and then in Radom itself. In the interviews he gave, the professor himself also spoke reluctantly and perfunctorily about this period of his life. In March 1945, he left this city and went to Poznań. The present work, based mainly on preserved archival material, is a contribution to the description of the wartime fate of the doctor, although it seems that some of the questions can no longer be answered.

■ Key words

history of medicine, Casimir's hospital in Radom, German pharmacy in Radom, Jan Moll, Adolf Tochtermann

■ WSTĘP

W 1987 roku przez Młodzieżową Agencję Wydawniczą została wydana w niewielkim nakładzie książeczka, w której redaktor Jacek Żakowski spisał wywiady przeprowadzone z pięcioma czołowymi polskimi chirurgami, m.in. z prof. Janem Mollem. Znalazł się w tym wywiadzie następujący fragment wypowiedzi profesora: „– (...) Ale to wszystko okazało się niezbyt istotne, bo zaraz wybuchła wojna.

Z moim oddziałem zaszedłem aż w Błota Pińskie, stamtąd wycofaliśmy się do Warszawy. Z Warszawy wróciłem do Inowrocławia. Potem wylądowałem w szpitalu w Radomiu i tam siedziałem do 1945 roku. Tak wygląda ten okres, który mi nic specjalnie ciekawego nie przyniósł” [1].

Czy rzeczywiście czas ten nie był ciekawy? Żeby odpowiedzieć na to pytanie, trzeba było przeprowadzić kwerendę, m.in. w Archiwum Państwowym w Radomiu.

✉ Adres do korespondencji: Robert Wiraszka, Poradnia Onkologiczna, NZOZ ENDOMED, Prywatne Centrum Diagnostyki i Terapii Schorzeń Przewodu Pokarmowego, ul. Kilińskiego 6, 26-600 Radom, Polska
E-mail: rhwiraszka@gmail.com

Nadesłano: 21.07.2024; zaakceptowano do publikacji: 2.12.2024; publikacja online: 27.12.2024

■ RODZINA

Jan Moll urodził się 24 października 1912 roku w Kowalewie Pomorskim, niedaleko Inowrocławia, w rodzinie aptekarza Tadeusza i Bronisławy ze Strachanowskich, jako drugie

dziecko z trójki rodzeństwa. Dzieci zostały zapisane w księgach rzymsko-katolickich.

Ojciec, Tadeusz Władysław Moll, który urodził się 5 października 1878 roku, zaś dyplom uzyskał w roku 1906, prowadził aptekę „Pod Lwem” przy ul. Królowej Jadwigi 27 w Inowrocławiu [2]. Kiedy 19 stycznia 1920 roku polskie oddziały wkraczały do Inowrocławia, witał je pierwszy komisaryczny prezydent miasta – właśnie Tadeusz Moll. W latach II RP dał się poznać jako zaangażowany społecznie działacz, był m.in. przewodniczącym Koła Rodzicielskiego przy Państwowym Gimnazjum im. Jana Kasprowicza; przyczynił się także do odbudowy, zniszczonego wskutek katastrofy górniczej w 1909 roku, kościoła pw. Matki Boskiej [3].

Starsza siostra Profesora, Maria Izabela, urodziła się 29 listopada 1910 roku i zmarła 28 listopada 1972 roku; nie założyła rodziny. Była farmaceutką z tytułem dr hab. n. farm., etatowym docentem; dyplom magistra farmacji otrzymała na Uniwersytecie w Poznaniu w 1936 roku. Został opracowany jej biogram [4].

Młodszy brat Henryk, który został prawnikiem, urodził się 14 czerwca 1918 roku i zmarł 27 marca 1980 roku w Poznaniu. W 1954 roku, jako 36-letni prokurator, znalazł się wśród 33 odznaczonych Złotym Krzyżem Zasługi [5], a w 1955 roku był w gronie 73 odznaczonych na wniosek Prokuratora Generalnego PRL Medalem 10-lecia Polski Ludowej [6].

WYBUCH WOJNY

8 września 1939 roku do miasta wkroczył 337. pułk 208. dywizji piechoty Wehrmachtu. Na drugi dzień doszło do spalenia w Rynku kamienicy z apteką „Pod Orłem”. Rozpoczęły się aresztowania miejscowej inteligencji, rozstrzeliwania, wywózki, konfiskaty. Co najmniej 56 aresztowanych czołowych przedstawicieli polskiej inteligencji zamordowano w miejscowym więzieniu w nocy z 22 na 23 października 1939 roku [7]. Rodzina Mollów uniknęła aresztowania. Zostali natomiast w czwórkę (bez syna Jana) 30 listopada 1939 roku wywiezieni w okolice Radomia. Najpierw trafili do Starachowic, a stamtąd w 1942 roku przenieśli się do Radomia.

Gdzie w tym czasie był Jan Moll? On sam w cytowanym wywiadzie tak opisał swoje lata studenckie i początek wojny: „– (...) Tata miał solidne przedwojenne poglądy, więc najpierw mnie sprął, a potem powiedział, że więcej pieniędzy na studia nie da. Wobec tego przez pół roku pracowałem jako czeladnik w fabryce samochodów Bugattiego w Molsheim, a dopiero potem pojechałem do Nancy (...) – A jednak wrócił Pan do Polski i ostatecznie studia skończył Pan w Warszawie. – Musiałem wracać, bo zamknięto nostryfikacje. Nie jest przecież tajemnicą, że w tamtych latach ogłoszono najpierw numerus clausus, czyli ograniczenie, a potem numerus nullus, czyli zakaz przyjmowania Żydów na uczelnie polskie. Musieli oni studiować za granicą. Kończyli tam medycynę, wracali i chcieli nostryfikować dyplomy. Zamknięto więc nostryfikacje. Trzeba się było wpisywać na listę, odczekiwać kilka lat i dopiero można było rozpocząć nostryfikację – to znaczy zacząć zdawać wszystkie kursowe egzaminy po polsku. Po trzech latach pobytu we Francji musiałem więc wrócić do Polski, ale już nie do Poznania, tylko do Warszawy i w Warszawie w 1939 roku skończyłem studia, tracąc na tych wszystkich przenosinach zaledwie dwa lata” [8].

Rok ukończenia przez dr. Jana Molla studiów na Uniwersytecie Józefa Piłsudskiego w Warszawie potwierdzają

inne źródła [9]. Nie znamy daty jego przybycia w okolice Radomia ani daty podjęcia pracy w Ubezpieczalni Społecznej (US), gdyż nie zachowała się księga Zarządzeń Dyrektora US z okresu 30 listopada 1940–31 grudnia 1941 roku. Możemy tylko pośrednio wnosić, że Jan Moll został zatrudniony między 30 listopada 1940 a 27 października 1941 roku. Pracując w Kazanowie, pomagał w walce z tyfusem plamistym (zaraził się nim i przechorował) oraz był lekarzem Batalionów Chłopskich. Wiemy natomiast, że 18 marca 1942 roku został zwolniony z pracy w Ubezpieczalni Społecznej w Kazanowie [10]. Tego właśnie dnia doszło w tej miejscowości i okolicznych wsiach do masowych aresztowań. Była to reakcja Niemców na zabicie niemieckiego kolonisty i żołnierza Wehrmachtu, Józefa Jägera, w odwecie za śmierć którego Niemcy aresztowali i skazali na rozstrzelanie stu Polaków, w tym 16 osób w Kazanowie [11]. Jednocześnie aresztowano przedstawicieli miejscowej inteligencji, w tym dr. Jana Molla, który mieszkał w Kazanowie u miejscowego aptekarza Staniewskiego (jego córka Izabela, urodzona w 1919 roku, została 14 czerwca 1946 roku żoną dr. J. Molla; ślub wzięli w Poznaniu [12]). Aptekarz Leon Staniewski (11.05.1876–2.11.1947) został pochowany na cmentarzu w Kazanowie (sektor B5, rząd 9, grób nr 40). Po aresztowaniu i oskarżeniu o współpracę z ruchem oporu dr J. Moll spędził w radomskim więzieniu ponad dwa miesiące; został aresztowany przez SD 18 marca 1942 roku o godz. 18.30, a zwolniony 3 czerwca 1942 roku o godz. 14.40. W zachowanych skąpych aktach sprawy nie ma żadnych informacji o przebiegu śledztwa lub powodach zwolnienia. Podając dane osobowe, doktor zadeklarował wyznanie rzymsko-katolickie [13].

OKRES RADOMSKI

Po opuszczeniu więzienia J. Moll podjął pracę na oddziale chirurgicznym szpitala miejskiego św. Kazimierza w Radomiu. W 1947 roku zasłużony lekarz tego szpitala, dr Adolf Tochterman, podjął się – z okazji stulecia szpitala – spisania dziejów radomskiego szpitalnictwa [14]. Lata niedawno zakończonej wojny miał świeżo w pamięci, zwłaszcza że sam parokrotnie odmawiał podpisania volkslisty (był synem protestanckiego pastora Henryka). Oto co napisał o oddziale chirurgicznym z lat 1941–1945 (oryginał maszynopisu pracy znajduje się w Archiwum Państwowym w Radomiu):

„1941 r.: ordynator – Dr Lonsdorf – lekarz niemiecki, asystenci: Dr Wróblewski, Dr Jakobi, Dr Orzeszko.

1942 r.: ordynator: Dr Lonsdorf, asystenci: Dr Wróblewski, Dr Orzeszko, Dr Moll Jan.

1943 r.: ordynator: Dr Lonsdorf, asystenci: Dr Wróblewski, Dr Orzeszko, Dr Moll Jan, stażystka Dr Koreniec Janina. W kwietniu Dr Lonsdorf, Dr Wróblewski i Dr Orzeszko zostali aresztowani przez Gestapo i w następstwie zesłani do obozów koncentracyjnych. Na miejsce aresztowanego Dr Lonsdorfa został przysłany lekarz niemiecki Dr Gilmann, przy którym na chirurgii pracowali jako asystent Dr Moll i sprowadzony przez Dr Gilmanna z Częstochowy Dr Chrzanowski. Po zamachu na „Deutsche Haus”, w którym został lekko ranny Dr Gilmann, przestał on pracować w szpitalu, jako zastępca został przysłany lekarz niemiecki Dr Bruckhoff, który był w szpitalu parę tygodni do czasu przysłania nowego niemieckiego dyrektora i chirurga w osobie Dr Wescha Emila, przybyłego z Drezna, przy nim pracował jako asystent Dr Moll.

15/X 1944 r. oddział chirurgiczny objął Prof. Dr med. Kazimierz Nowakowski, profesor chirurgii Uniwersytetu Poznańskiego. Jako asystent pracował Dr Moll” [15].

Dr A. Tochtermann wymienia dr. Jana Molla także w dwóch innych miejscach swojej pracy: pod poz. łączną 202, w podrozdziale zatytułowanym „Okres od 1939 do 1945 r. – Lekarze wysiedleni z Poznańskiego, Pomorza, Kresów” oraz w wykazie personelu oddziału Chirurgicznego [16].

Parę zdań warto poświęcić osobie dr. Wilhelma Lonsdorfa, który został, wraz z dwoma polskimi lekarzami z oddziału, aresztowany i zesłany do obozu koncentracyjnego. Wspomnienia te pokazują atmosferę i kontekst pracy na chirurgii. Pierwsze wspomnienie pozostawił dr Jerzy Królikowski: „W czasie gdy przebywałem w Słupicy, w szpitalu św. Kazimierza w Radomiu dokonały się ogromne zmiany. Dyrektora Witkowskiego oraz dr Gałkę oraz innych lekarzy aresztowano i wysłano do Oświęcimia, gdzie zginęli. Dyrektorem i chirurgiem szpitala został prof. Lonsdorf z Wiednia. Był to Austriak życzliwie ustosunkowany do Polaków. Krystyna [17], moja żona, jako jedna z lekarzy asystowała mu do operacji. Z tej współpracy z Lonsdorfem zyskała bardzo wiele wiadomości i doświadczenia. Zawdzięcza mu jednak nie tylko zdobywanie wiedzy, ale przede wszystkim życie, bowiem to właśnie on uratował ją od aresztowania przez Gestapo. Dostała bowiem wezwanie na Gestapo i była przekonana, że zostanie aresztowana. Lonsdorf porozumiał się z Gestapo i zapewniono go, że jej nie aresztują” [18]. Drugie wspomnienie pochodzi od pielęgniarki, Stanisławy Furgo, która pracowała w latach wojny na oddziale: „Dr Wilhelm Lonsdorf, pochodzenia austriackiego, był uważany za dobrego człowieka i świetnego chirurga. Operował tarczycę codziennie, nie miał powikłań, a ponadto zostawiał małe blizny. Jego dobra sława chirurga przyciągała chorych z całej Polski, także z Niemiec. Pomagał części polskiej szpitala, m.in. w zaopatrzeniu w leki (czy także inne środki?) przeznaczone dla Niemców. Prawdopodobnie było to jedną z przyczyn jego aresztowania w roku 1943, a następnie wysłania do obozu koncentracyjnego. Przeżył wojnę, podtrzymywał kontakty z lekarzami radomskimi, głównie z chirurgami – np. z dr. Bogdanem Wróblewskim” [19].

Zachowane wspomnienia dr T. Orzeszki nie obejmują działalności oddziału chirurgii szpitala miejskiego w Radomiu, a tylko działalność autora w obozowym szpitalu w Auschwitzu; nie wspomina on nic o dr. J. Mollu [20]. St. Kłodziński z kolei napisał jedynie tyle o okolicznościach aresztowania dr. Orzeszki: „Wkrótce przydzielono go do konspiracyjnej służby zdrowia. Tam dostarczał zestawy leków partyzantom, wydobywając je głównie z zasobów Szpitala Miejskiego” [21]. Zatem, z powodu odkrycia przez Niemców, iż personel oddziału chirurgii udzielał pomocy polskiemu podziemiu, aresztowani zostali trzej chirurdzy, w tym Reichsdeustch W. Lonsdorf; pozostawiono na oddziale wyłącznie dr. Jana Molla. Jedyna relacja dotycząca faktu wykonywania pracy przez dr. J. Molla w radomskim szpitalu pochodzi od dr. A. Tochtermanna; jest to jednak relacja nie do podważenia, gdyż pisana była na bieżąco.

Co w tym czasie działo się z rodziną państwa Mollów – ojcem Tadeuszem, matką Bronisławą oraz dziećmi: Marią i Henrykiem? Autorka wspomnienia o rodzinie Mollów, J. Dolna, napisała: „Państwo Mollowie zamieszkali w Starachowicach, później w Radomiu, gdzie Tadeusz Moll zaczął pracować w tzw. niemieckiej aptece. Ponieważ była dobrze zaopatrywana w leki, polski aptekarz mógł pomagać swoim

rodakom. Robił to, choć groziła za to kara śmierci. W innej radomskiej aptece znalazła pracę również córka Tadeusza – Maria Izabela” [22]. Ten akapit wymaga sprostowania, gdyż wszyscy troje (matka Bronisława była w aktach zapisywana „przy mężu”) znaleźli zatrudnienie w tej samej aptece, a mianowicie dawnej aptece państwa Łagodzińskich przy Placu 3 Maja, która w czasie wojny nosiła nazwę „Deutsche Apotheke” i mieściła się na terenie tzw. dzielnicy niemieckiej. Potwierdzają to, sporządzane przez Niemców rokrocznie od 1940 roku do końca wojny, spisy mieszkańców, prowadzone dla celów podatkowych. Sporządzano je alfabetycznie ulicami, dom za domem i mieszkanie za mieszkaniem. Wykaz zawierał dane osobowe, koligacje rodzinne, zawód, zarobki, miejsce pracy oraz podpis. Według tych wykazów w 1942 roku Tadeusz Moll zarabiał miesięcznie 950 zł, Maria Moll – 660 zł (oboje pracowali w aptece niemieckiej, Tadeusz przez cały czas jako jej kierownik), a Henryk Moll – 275 zł („hurtownia apteczna Rokoszy”; chodzi tu zapewne o hurtownię apteczną J. Błaszczyka przy ul. Ks. Rokosznego 2); a w 1943 roku: Tadeusz Moll pobierał miesięczną pensję w wysokości 900 zł, Maria Moll – 660 zł (oboje w aptece niemieckiej) i Henryk Moll – 360 zł (w hurtowni aptecznej – bez wskazania w której, choć zapewne w tej samej). Były to, obiektywnie, zarobki bardzo wysokie (większość osób w cytowanych wykazach wpisywała zarobki w wysokości ok. 100 zł miesięcznie; pojedyncze osoby, głównie lekarze – od 300 do 500 zł) [23].

Autorowi udało się dotrzeć do urodzonej w 1927 roku p. Marii Krysińskiej i w maju oraz czerwcu 2024 roku uzyskać od niej ustne relacje (następnie relację tę nagrali pracownicy Instytutu Pamięci Narodowej, którym udostępniła także posiadane zdjęcia pracowników apteki oraz zdjęcia zbrodni niemieckich, w tym nieznane historykom) [24]. Pracowała ona w czasie wojny w składzie aptecznym przy dawnej aptece państwa Łagodzińskich, zajmując się wywoływaniem zdjęć dostarczanych przez Niemców po wykonywaniu ich zbrodniczej działalności na ludności polskiej. Już przed wojną apteka prowadziła także dział fotograficzny, sprzedawano aparaty fotograficzne i wywoływano zdjęcia. Pani Krysińska okazała się osobą obdarzoną wyjątkową pamięcią, dobrym wzrokiem i słuchem (narządy wzroku oraz słuchu bez protezowania) oraz całkowicie samodzielną. W jej wspomnieniach nie przewijało się nazwisko Moll w kontekście zaangażowania w pomoc polskiemu podziemiu, choć oczywiście 17-letnia wówczas osoba nie o wszystkim musiała wiedzieć.

OKRES POWOJENNY

W marcu 1945 roku do Inowrocławia wróciła, jako pierwsza z rodziny, Maria Izabela, a jesienią 1946 roku przyjechali tu z Radomia już wszyscy oprócz Jana. Choć warunki do prowadzenia apteki były bardzo trudne, Tadeusz Moll nie zaprzestał działalności społecznej, był np. członkiem rady parafialnej kościoła pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. W 1948 roku, okazując wdzięczność Bogu za szczęśliwe ocalenie syna Jana z rąk hitlerowców, Tadeusz ofiarował na rzecz parafii dom z ogrodem przy ul. 6 Stycznia. Przyczynił się także do odrestaurowania kościoła, zwanego do dziś Ruiną.

WNIOSKI

Przedstawione powyżej dane, pochodzące w dużej części z nieeksplorowanych oraz niepublikowanych dotąd źródeł archiwalnych, mogą stanowić cenny przyczynek do poznania biografii wybitnego kardiochirurga. Należy jednak zauważyć, że brak pełnego dostępu do archiwaliów uniemożliwia pełne odtworzenie dziejów jego życia w tym okresie.

PIŚMIENICTWO

1. Żakowski J. Rozmowy z lekarzami. Warszawa; 1987. p. 73.
2. Urzędowy spis lekarzy, lekarzy-dentystów, farmaceutów, felczerów, pielęgniarek, położnych, uprawnionych i samodzielnych techników dentystycznych oraz wykazy: aptek, szpitali, ubezpieczalni społecznych, ośrodków zdrowia, przychodni samodzielnych oraz centrali i filii Państwowej szkoły Higieny. Warszawa; 1939. p. 54.
3. Dolna J. Dzieje aptekarskiej rodziny Mollów. In: „Niedziela”, wyd. gnieźnieńskie, nr 43 z 2002 r. (opr. na podstawie książki: Drygas Al. Apteka „Pod Lwem” w Inowrocławiu. Łódź; 2001).
4. Medycyna. Dydaktyka. Wychowanie. (Kwartalnik Akademii Medycznej w Warszawie). Warszawa; 1973. nr 1, p. 83 (wspomnienie pośmiertne).
5. Uchwała Rady Państwa z 15 lutego 1955 r. In: Monitor Polski nr 103. poz. 1410. p. 1665. (access: 2024.06.23)
6. Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 listopada 1955 r. Lista osób odznaczonych „Medalem 10-lecia Polski Ludowej”. In: Monitor Polski. M.P.1955.103.1410
7. Strachanowski P. Był to ósmy dzień wojny i rozpoczęła się okupacja... [historia Inowrocławia]. 15 września 2017 r. <https://inowroclaw.naszemiasto.pl/byl-to-osmy-dzien-wojny-i-rozpozczela-sie-okupacja-historia/ar/c4-4246141> (dostęp 2024.06.23)
8. Żakowski J. Rozmowy z lekarzami. op. cit., p. 71–73.
9. Spis Fachowych Pracowników Służby Zdrowia. Warszawa; 1964. p. 233.
10. APR, sygn. 58/368/0/2, Książka Zarządzeń Dyrektora [Ubezpieczalni Społecznej] ciąg dalszy 1941 r. i 1942, poz. 271 z 1942 r.
11. Stu za jednego. Karolin 1942–1997. Zwoleń, 1997.
12. Akt urodzenia nr 147, Jan Witold Moll, parafia Kowalewo Pomorskie (Schönsee), 28 X 1912 r. (adnotacja).
13. APR, Akta Więzienia Radomskiego (AWR), sygn. 58/417/0/7681.
14. Tochterman A. O szpitalach i lekarzach radomskich. In: Radomski Rocznik Lekarski. tom 5. Radom; 2000. p. 130.
15. Batycki, K. (2021). Doktor Adolf Tochterman (1892–1955) – radomski lekarz, żołnierz wrześniowy i społecznik. Archiwum Historii i Filozofii Medycyny, 84, 75–92. <https://doi.org/10.12797/AHiFM.84.2021.84.11>
16. Tochterman A. O szpitalach i lekarzach radomskich. op. cit., p. 135, 165.
17. Krystyna Jakobi, zamężna Królikowska (używała obu nazwisk).
18. Królikowski J. Moje wspomnienia. In: Radomski Rocznik Lekarski. tom 9. Radom; 2004. p. 165.
19. Szafranski W, Furgo St. Z kroniki szpitala św. Kazimierza w latach okupacji niemieckiej – wspomnienia pielęgniarki. In: Radomski Rocznik Lekarski. tom 12. Radom; 2009. p. 71–72.
20. Orzeszko T. Relacja chirurga z obozu oświęcimskiego. In: Przegląd Lekarski. 1971;29(1):43–48.
21. Kłodziński St. Dr Tadeusz Tomasz Orzeszko. In: Przegląd Lekarski. 1976;33(1):232–234.
22. Dolna J. Dzieje aptekarskiej rodziny Mollów. In: „Niedziela”. wyd. gnieźnieńskie. nr 43 z 2002 r.
23. APR, Akta miasta Radomia (AmR), sygn. 58/1/0/4.4/9891, k. 62 (data: 28.II.1942 r.; adres zamieszkania: Radom, Adolf Hilter Platz 5, d. Plac 3 Maja 5 – siedziba apteki); sygn. 58/1/0/4.4/9911, k. 64 (data: 20.III.1943 r.; adres zamieszkania: Reichstrasse 23, d. ul. Żeromskiego 23).
24. Materiały te są w trakcie opracowywania przez Delegaturę Radomską IPN, Oddział w Lublinie (dr Krzysztof Busse).

The image shows a page from a handwritten notebook with a grid pattern. The text is written in cursive and includes several entries with dates and names. The entries are:

- Top entry: "rel dnia 1.5.1942 r. za wyłączeniem w. grupy III, tj. 0:76 xi" with "19.5. 19.5. Fin." written to the right.
- Entry 271: "Zwolnienie Komisarz U.S. zwolnień i prac. lekars. sy dr. Molla Jana lekars. domowego U.S. z Karawonie z dniem 18.3.1942 r." with "19.5 19.5. Fin. Lek." written to the right.
- Entry 272: "Zwolnienie Komisarz U.S. zwolnień i prac. fiz. z Dub. U.S. pr. fiz. Białasa Stefana z dn. 10.5.42r. na własną prośbę." with "19.5. 19.5. Fin. 9/5 9/6" written to the right.

Lfd. Nr.	Wohnung Nr.	Diese Spalte ist nicht auszufüllen	Name und Vorname des Bewohners Nazwisko i imię mieszkanca	Geburtsdatum Data urodzenia	Verwandtschaftsverhältnis zum Familienhaupt Stosunek pokrewieństwa do głowy rodziny	Unterhaltquelle oder Angabe über Unterhalt gewährt		Unterschrift des Bewohners Podpis mieszkańca
						Liegenschaft (Handel, Gewerbe, Handwerk, Dienstbesoldung u. d. g.) Z nieruchomości, handlu, przemysłu, rzemiosła, uprawiania służbowego i t. p.	Ort/Adresse der Einkommensquelle (genau Anschrift bei Subgehaltern und Bezügen aus einem Dienstvertrag ist der Name, Vorname (Firma) und Anschrift des Arbeitgebers anzugeben. Miejsce pochodzenia (dokładny adres) źródła dochodu, a przy emeryturach i wynagrodzeniach służbowych za najemną pracę należy wymienić nazwisko, imię (Firma) i adres pracodawcy.	
19	20	18712	<i>Wojciech Kossiniak</i>	1911	<i>Wojciech</i>	<i>Wojciech Kossiniak</i>	250	<i>Wojciech Kossiniak</i>
20	20	18713	<i>Manke Eugenia</i>	1916		<i>Manke Eugenia</i>	80	<i>Manke Eugenia</i>
21	21	18714	<i>Bołkowska Teresya</i>	1914		<i>Bołkowska Teresya</i>	60	<i>Bołkowska Teresya</i>
22	29	18715	<i>Radkiewicz Maria</i>	1916		<i>Radkiewicz Maria</i>	300	<i>Radkiewicz Maria</i>
23	29	18716	<i>Radkiewicz Halina</i>	1920		<i>Radkiewicz Halina</i>	250	<i>Radkiewicz Halina</i>
24	23	18717	<i>Neuman Fawian</i>	1922	<i>Neuman Fawian</i>	<i>Neuman Fawian</i>	200	<i>Neuman Fawian</i>
25		18718	<i>Neuman Aniele</i>	1894		<i>Neuman Aniele</i>	100	<i>Neuman Aniele</i>
26		18719	<i>Neuman Jozef</i>	1924		<i>Neuman Jozef</i>	100	<i>Neuman Jozef</i>
27			<i>Neuman Andrzej</i>	1928		<i>Neuman Andrzej</i>		<i>Neuman Andrzej</i>
28		18720	<i>Salwanowska Senousia</i>	1916		<i>Salwanowska Senousia</i>	60	<i>Salwanowska Senousia</i>
29	22	18721	<i>Majraucowa Kopia</i>	1907		<i>Majraucowa Kopia</i>	69	<i>Majraucowa Kopia</i>
30	-	18722	<i>Majraucowa Oliwia</i>	1925		<i>Majraucowa Oliwia</i>	144	<i>Majraucowa Oliwia</i>
31	4	18723	<i>Abrahamowa Ludwika</i>	1892		<i>Abrahamowa Ludwika</i>	410	<i>Abrahamowa Ludwika</i>
32	4	18724	<i>Gambiski Roman</i>	1886		<i>Gambiski Roman</i>	380	<i>Gambiski Roman</i>
33	4	18725	<i>Trzejnowski Bronisław</i>	1913		<i>Trzejnowski Bronisław</i>	250	<i>Trzejnowski Bronisław</i>
34	19	18726	<i>Moll Tadeusz</i>	1878		<i>Moll Tadeusz</i>	200	<i>Moll Tadeusz</i>
35	19		<i>Moll Bronisława</i>	1883		<i>Moll Bronisława</i>		<i>Moll Bronisława</i>
36	19	18727	<i>Moll Maria</i>	1910		<i>Moll Maria</i>	600	<i>Moll Maria</i>
37	19	18728	<i>Moll Henryk</i>	1918		<i>Moll Henryk</i>	360	<i>Moll Henryk</i>
38	19	18729	<i>Piskorski Leon</i>	1902		<i>Piskorski Leon</i>	60	<i>Piskorski Leon</i>

Stadverwaltung in Radom
Zarząd Miejski w Radomiu
Finanzabteilung
Wydział Finansowy
Rathausplatz Nr. 1.
Plac Ratuszowy Nr. 1.

vor dem 1 April 1925 geboren
zob. urodzonych przed dniem 1 kw

Lfd. Nr.	Wohnung Nr.	Diese Spalte ist nicht auszufüllen	Name
25	18730		<i>Josef</i>
	18731		<i>Katar</i>
	18732		<i>Adry</i>
	18733		<i>Anna</i>
	18734		<i>Julia</i>
	18735		<i>Maja</i>
	18736		<i>Elza</i>
	18737		<i>Stef</i>
	18738		<i>Patry</i>
	18739		<i>Br</i>
	18740		<i>Stef</i>
	18741		<i>Stef</i>
	18742		<i>Patry</i>
	18743		<i>Patry</i>
	18744		<i>Patry</i>
	18745		<i>Mer</i>
	18746		<i>Stef</i>
	18747		<i>Patry</i>

Radom den 20. 10. 1923

Stempel und Unterschrift des Liegenschaftseigentümers oder eines rechtlichen
Pieczęć i podpis właściciela nieruchomości lub jego prawnego zastępcy